Тэма 14 Гісторыя латышскай літаратуры XVI–XIX ст.

14.1 Зараджэнне пісьменнасці на латышскай мове.
14.2 “Младалатышы”, іх праграма.
14.3 Паэма А. Пумпура “Лачплесіс”, яе ідэйнае гучанне.
14.4 Рух “Новая плынь”

14.1 Зараджэнне пісьменнасці на латышскай мове

Пісьменнасць латышскага краю ў даўнейшыя часы стваралася пераважна на лацінскай і нямецкай мовах. Творчасць латышскіх народных мас на працягу ўсяго сярэднявечча, а таксама ўсяго перыяду гандлёвага капіталу, аж да XIX стагоддзя, заставалася вуснай. На старыя варыянты напластоўваліся новыя, старыя погляды замяняліся новымі, і ў канцы XVIII і ў пачатку XIX стагоддзяў латышскія народныя песні прынялі сваю апошнюю рэдакцыю, запісаную ў 60-х-90-х гг. Такім чынам у латышскіх народных песнях адлюстраваўся гістарычны лёс латышоў, у іх знаходзяць пэўнае адлюстраванне погляды, думкі і настроі сялянства канца XVIII і пачатку XIX стст. Гэтыя народныя песні, сабраныя Крыш’янісам Баронам (1835-1923), і народныя казкі, сабраныя А. Лерхіс-Пушкайцісам (1859-1903), выдадзеныя Расійскай акадэміяй навук, складаюць адзіны помнік латышскай літаратурнай творчасці да сярэдзіны XIX ст.

З ростам гандлевага капіталу і ўкараненнем рэфармацыі ўзмацнілася барацьба паміж нямецкім, польскім, шведскім і рускім гандлёвым капіталам за захоп Прыбалтыкі. Пастаянныя войны ўцягнулі ў гэтую барацьбу большасць латышскага насельніцтва. Гэта прымусіла рэфармаваць царкву, якая служыла гандлёваму капіталу прыладай уплыву на масы, звярнуцца да латышоў з пропаведдзю на іх роднай мове, для чаго неабходна было перш за ўсе забяспечыць духавенства перакладамі богаслужбовых кніг. У 1526 з’яўляецца пераклад на латышскую мову «Ойча наш» – першы пісьмовы дакумент на латышскай мове, а праз 40 год – увесь катэхізіс. У перыяд шведскага валадарства перакладаюцца псалмы, а ў пачатку XVIII ст. пастар Эрнст Глюк перакладае Біблію.

Пачатак рускага валадарства, якое абапіраецца цалкам на прыбалтыйскіх баронаў, затрымлівае рост латышскага пісьменства. Аднак ужо ў канцы XVIII ст., калі пад уплывам Заходняй Еўропы ў лютэранскую царкву Прыбалтыкі сталі пранікаць рацыяналістычныя тэндэнцыі, нямецкія пастары кладуць пачатак свецкай літаратуры латышоў. Найбольш яркім выразнікам гэтага перыяду ў латышскай літаратуры з’яўляецца Стары Стэндар (1714-1796).

Справу Стэндара працягвае цэлы шэраг яго паслядоўнікаў – нямецкіх пастараў; найбольш таленавітым з іх быў белетрыст Нейкенс (1826-1868). Яго творы, па ацэнцы літоўскага этнографа і фалькларыста Э. А. Вальтэра, «вылучаюцца чысцінёй народнай гаворкі і арыгінальным гумарам».

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

14.2 “Младалатышы”, іх праграма.

У сярэдзіне XIX ст., пасля выдання закона аб прадастаўленні памешчыкам права прадаваць зямлю сялянам і аб адмене паншчыны, пачынаецца хуткі працэс адукацыі латышскай буржуазіі – у вёсцы капіталістычнага фермерства, у горадзе – гандляроў, домаўладальнікаў, дробных прадпрымальнікаў і буржуазнай інтэлігенцыі. Гэты эканамічны працэс спараджае ў палітычным жыцці «младалатышскую» плынь. Наступае эпоха нацыянальнага адраджэння, з’яўляюцца першыя латышскія палітычныя пісьменнікі, якія сцвярджаюць правы латышоў у барацьбе супраць засілля нямецкіх каланізатараў (Кр. Вальдэмарс, 1825-1891, А. Спагіс, 1820-1871, К. Безбардыс і інш). Пачынаецца распрацоўка латышскай мовы, вызваленне яе ад германізмаў (А. Кронвальд, Ю. Алунанс і інш). У сваёй барацьбе з нямецкімі феадаламі маладая латышская буржуазія спрабуе абаперціся на царызм і частку рускай бюракратыі, выкарыстоўваючы імкненне апошняй да абмежавання выключных прывілеяў немцаў. Нават палітычны цэнтр «младалатышоў» пераносіцца ў Пецярбург, дзе выдаецца часопіс «Пецярбургас Авізес» (1862-1865).

У мастацкай літаратуры ў перыяд заможнага латышскага фермерства з’яўляецца высока мастацкая па форме, нацыянальна-рамантычная і палітычна-баявая па зместу паэзія, найбольш выдатнымі прадстаўнікамі літаратуры з’яўляюцца Аусекліс (1850-1879), А. Пумпурс (1841-1902), Кр. Барон (1835-1923), Ю. Алунанс (1832-1864) і інш.

Аусекліс – адданы змагар супраць нацыянальнага прыгнёту. У сваёй творчасці ён з вялікім майстэрствам выкарыстоўвае міфалогію і матывы народных песень і ўздымаецца да высокага пафасу. Яго творы карысталіся папулярнасцю ў народных масах. Ю. Алунанс – найбольш звязаны з заходне-еўрапейскай літаратурай – сваімі вершамі і перакладамі з еўрапейскіх моваў імкнецца паказаць, што мовай латышскіх сялян можа перадаваць найлепшыя творы замежных класікаў. А. Пумпурс на аснове народных казак і былін стварыў літаратурны твор «Лачплесіс» з мэтай запоўніць ім адсутнасць нацыянальнага эпасу. Такім чынам, «младалатышы» стварылі шэраг класічных твораў латышскай літаратуры і паспрыялі яе далейшаму развіццю.

Пісьменнікі-рэалісты – браты Каудзітэ і Апсішу Ёкабс. Браты Каудзітэ (уласна аўтарам з’яўляецца адзін М. Каудзітас) выступілі ў 1879 з раманам «Часы каморнікаў». Твор гэты, поўны гумару, і з’едлівага сарказму, па праву можа называцца класічным. Апсішу Ёкабс (1858-1929) - бытапісальнік старой латышскай вёскі, яе старога патрыярхальнага побыту і нораваў. Калі браты Каудзітас жывуць яшчэ уздымам 1870-х гг., то Апсішу Ёкабс ідэалагічна цалкам звязаны з рэакцыяй 1880-х гг. Назіраючы расслаенне вёскі, бачачы, што старыя патрыярхальныя асновы адміраюць, ён з рэаліста-бытапісальніка становіцца маралістам і змагаром супраць «уплыву горада».

14.3 Паэма А. Пумпура “Лачплесіс”, яе ідэйнае гучанне.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Пумпур, Пумпурс Андрэй Індрыкавіч [1841–1902], латышскі паэт. У 1880-я гг. удзельнічаў у гуртку латышскай вольна настроенай інтэлігенцыі. Пісаў патрыятычныя вершы («Раскажы мне, Даугавіня», «Іманта») і сатырычныя творы, якія выкрываюць прыгнятальнікаў. У галоўнай паэтычнай працы Пумпура – «Лачплесіс, латышскі народны герой» (1888), створанай на аснове народных паданняў, пісьменнік выказаў спадзяванні латышоў на незалежнасць, іх веру ў перамогу свабоды і справядлівасці. Твор аказаў вялікі ўплыў на развіццё латышскай літаратуры. «Лачплесіс» перакладзены на шматлікія мовы.

У аснову свайго твора Пумпур паклаў паданне, герой якога - волат з мядзведжымі вушамі, здзяйсняе шэраг незвычайных подзвігаў у барацьбе з разнастайнымі цёмнымі сіламі, але, у рэшце рэшт, гіне ў бітве з хітрым і подлым чорным рыцарам. Легенда гэтая паўтараецца ў розных варыянтах, часам вар'іруецца і імя героя, але па сутнасці ён застаецца тым жа Лачплесісам, сынам мядзведзіцы, моцным і адважным народным героем. Увасобіўшы гэта цудоўнае паэтычнае народнае паданне ў сваім «Лачплесісе», А. Пумпур у падзагалоўку назваў яго народным эпасам, створаным па народных паданнях. Гэтым падзагалоўкам А. Пумпур хацеў падкрэсліць тую думку, што яго твор усімі сваімі каранямі ўзыходзіць да народнай творчасці, што ён толькі злучыў разам і прывеў у адзінае тое, што ўжо існавала ў народзе. І гэта, вядома, правільна. «Лачплесіс» А. Пумпура глыбока народны па сваіх вытоках, пераклікаецца з векавымі марамі латышскага народа.

Пумпур сярод дзеячаў перыяду нацыянальнага абуджэння быў самым ясным мысляром.

У 1890 г. Пумпур апублікаваў зборнік вершаў «На радзіме і на чужыне», у 1895 – дарожныя нарысы «Ад Даўгавы да Дуная».

14.4 Рух "Новая плынь"

Палітычная плынь, якая атрымала назву «новай плыні», адлюстроўвае незадаволенасць гарадской дробнай буржуазіі, сялян, арандатараў і інтэлігенцыі. Друкаваным органам апазіцыі з'явілася газета «Дзіенас Лапа». У студэнцкім зборніку «Пурс» з'яўляюцца першыя артыкулы на латышскай мове. У 1893 у рукі прыхільнікаў «новай плыні» пераходзіць газета «Дзіенас Лапа», рэдактарамі якой становяцца Я. Плекшан-Райніс (1865-1929) і П. Стучка (1865-1932). Актывізацыя новых сацыяльных сіл прывяла да перавароту ў літаратуры, да з'яўлення новых літаратурных плыняў. Першымі тэарэтычнымі выразнікамі павароту да новай эпохі з'яўляюцца вучні І. Тэна і Г. Брандэса ў латышскай крытыцы Візуліс і Т. Зейфертс, але новую эпоху адкрывае сваімі «Думкамі аб навейшай літаратуры» (1893) Я. Янсан-Браўн (1870-1917), абвясціўшы бязлітасную вайну саладжавай рамантыцы і кансерватызму.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

У мастацкай літаратуры прадстаўнікамі новай плыні выступаюць Эдуард Вейдэнбаум (1867-1892), Эдуард Зваргуліс-Трэйманс (1865) і Аспазія (1865). Вершы Вейдэнбаума не маглі быць надрукаваныя пры яго жыцці з-за цэнзурных умоў. Тым не менш яны шырока распаўсюдзіліся ў рукапісах, і іх аўтар стаў самым папулярным і любімым паэтам рэвалюцыйнай дэмакратыі. Яго простыя і выразныя па форме вершы, прасякнутыя пратэстам супраць рэакцыі, мяшчанства і буржуазнага нацыяналізму, поўныя закліку да барацьбы, да звяржэння існуючага ладу. Рэалісты-празаікі – Рудольф Блауман, Пурапутэ, Саулеціс, Персіеціс, Даку Аціс, Судрабу Эджус і інш. – выразнікі ідэалогіі сярэдніх слаёў латышскага фермерства, адлюстроўваюць у сваёй творчасці грамадска-палітычныя працэсы, спароджаныя крызісам, і бытавыя змены, якія ўзніклі ў гэты перыяд у сялянскім асяроддзі. Рудольф Блауман (1862-1910) – самы моцны з гэтай групы - найбуйнейшы навеліст, сялянскі бытапісьменнік і псіхолаг, які стварыў найкаштоўнейшыя у латышскай літаратуры творы («Раудупіетэ», «Андрыксон», «У ценю смерці», «Суботні вечар» і інш.). Саулеціс (1869) – вучань Блаумана, выразнік інтарэсаў тых жа сялянскіх слаёў («Андрыс Віталкс»).

Асноўнай трыбунай новай плыні была газета «Дзіенас Лапа» («Штодзённы лісток», 1886-1897; рэдактары – будучы дзеяч савецкай дзяржавы Петэрыс Стучка, затым Яніс Пліекшанс-народны паэт Ян Райніс). У ёй друкаваліся артыкулы аб рабочым руху, аб рускай, замежнай і сучаснай латышскай літаратурах. У газеце папулярызавалася нямецкая, французская, ангельская ўкраінская, эстонская, літоўская літаратура.

У 1890-я гады вялікае значэнне мела рэвалюцыйная паэзія Э. Вейденбаума (1867-1892). Свае вершы, якія заклікаюць да барацьбы, паэт чытаў на працоўных сходах. Вершы прыцягвалі мастацка яркімі шырокімі абагульненнямі сучаснага жыцця. Творы Вейденбаума былі апублікаваныя пасля смерці паэта («Вершы», 1896; у больш поўным выглядзе яны выйшлі ў Лондане, 1900).

Вялікае значэнне ў гэты час мела таксама паэзія і драматургія Аспазіі. Аспазія (Эльза Пліекшане, 1865-1943, жонка Я. Райніса) увайшла ў латышскую літаратуру ў 1890-я гады. У 1894 г. Рыжскі латышскі тэатр паказаў п’есу Аспазіі «Вайдэлота». Звяртаючыся да даўняга мінулага, аўтар выступае за раўнапраўе жанчыны ў сучасным грамадстве. П’еса напісаная ў рамантычным стылі. Яшчэ большы грамадскі рэзананс выклікала яе наступная п’еса «Страчаныя правы» (1894), дзе малюецца барацьба за жаночае раўнапраўе ўжо ў сучасных умовах. П’есы такой жа тэматыкі – «Недасягнутая мэта» і «Ведзьма» (абодва 1895) – унеслі ў латышскую драматургію новы па змесце кірунак. Вакол іх разгарэлася вострая палеміка паміж прадстаўнікамі “новай плыні” і кансерватыўнай літаратурна-мастацкай крытыкай. Вялікай падзеяй культурнага жыцця грамадства падчас Рэвалюцыі 1905 г. была пастаноўка яе п’есы-падання «Срэбнае покрыва».

У зборніку вершаў Аспазіі «Чырвоныя кветкі» (1897) гучаць прагрэсіўныя ідэі свайго часу.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

У гэты перыяд пачалі свой творчы шлях два латышскія пісьменнікі, чыя дзейнасць непасрэдна не была звязана з новай плынню, але якія сваім успрыманнем і адчуваннем свету істотна ўзбагацілі літаратуру мастацкімі каштоўнасцямі. Гэта Рудольф Блауманіс і Яніс Порукс.

Рудольф Блауманіс (1863-1908), адзін з самых значных латышскіх рэалістаў, свае першыя навелы «Раудупіетэ», «Навальніца» і іншыя стварыў яшчэ ў канцы 80-х гадоў. Ужо на мяжы стагоддзяў з'явіліся яго аповесці «Вясновыя замаразкі» і «У цені смерці». У творах Блауманіса нязменна прываблівацоь моцныя характары, тонкі малюнак перажыванняў чалавека, нацыянальны склад мыслення, гуманнасць, выкрыццё пагібельнага ўплыву сквапнасці.

Сур'ёзнае вывучэнне сусветнай літаратуры несумненна спрыяла станаўленню асобы і развіццю таленту пісьменніка, якому былі блізкія Э. Заля, Г. Мапасан, Ч. Дыкенс Л. Талстой і інш. Па-майстэрску выпісаныя сцэны вясковага побыту, нацыянальныя характары мы знаходзім як у навелах Блауманіса, так і ў яго камедыі «Краўцы ў Сілмачах» (1902) і ў драме «Індра» (1904).

У п'есах «Блудны сын» (1893) і «Індраны» распавядаецца пра распад патрыярхальнай сям'і. Але калі ў «Блудным сыне» у аснове канфлікту ляжыць галоўным чынам дрэннае выхаванне, то ў «Індранах» – прычыны сацыяльныя. Канфлікты пакаленняў звязаныя з новай сістэмай гаспадарання, заснаванай на іншай шкале чалавечых каштоўнасцяў. Аўтар здолеў разглядзець у чалавечай душы глыбінныя прычыны разладу. Пільнай увагай да чалавечых адносін прасякнута і яго класічная п'еса «У агні» (1905).

Р. Блауманіс паказвае супярэчнасць паміж чалавечнасцю і ўладай грошай. Яго творы прасякнуты гуманістычнай ідэяй і адухоўлены глыбокім чалавекалюбствам.

Паэт і празаік Яніс Порукс (1871-1911) – адзін з самых своеасаблівых літаратараў разглядаемага перыяду. Шматгранная, вонкава супярэчлівая асоба Парукса. Сын селяніна, ён вучыўся ў Дрэздэнскай кансерваторыі і ў Рыжскім політэхнічным інстытуце. Захапляўся філасофіяй Ф. Ніцшэ і напісаў нарыс «Рэлігія будучыні».

Лірыка Я. Порукса, паэта-рамантыка, звязана галоўным чынам з духоўным светам чалавека, любоўнымі перажываннямі, успрыманнем прыроды. Многія вершы паэта сталі класікай латышскай рамантычнай лірыкі. Выдатныя латышскія кампазітары А. Калніньш, Дарзіньш, Э. Мэлнгайліс пісалі на словы Порукса музыку.

Проза Порукса таксама рамантычная па тэматыцы і стылю. Пошукамі жыццёвых каштоўнасцяў самім аўтарам, праўда хутчэй у свеце мар, чым у рэальнай рэчаіснасці, адзначаны такія творы пісьменніка, як «Перпетуум мобіле» (1894), «Паляўнічы за жомчугам» (1895), а таксама апавяданні «Чыстасардэчныя людзі» (1896) і «Белыя адзенні» (1908).

І ў той жа час у Порукса ёсць рэалістычныя творы, з выразна выпісанымі характарамі сучаснікаў і сцэнкамі з сялянскага побыту. Найбольш папулярнае – «Кукажыня» (1899), а таксама апавяданні «Як Рунцис стаў

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ

Рунце» (1898), «Жабракі на кірмашы» (1901), «Расколіна ў родзе» (1905). Рэалістычныя і яго ўспаміны пра дзяцінства, напрыклад «Бітва пад Кніпскі» (1898).

У перыёдыцы 1899 г. друкаваўся няскончаны твор Парукса «Рыга» - філасофска-псіхалагічны раман. Многія творы пісьменніка перакладзены на рускую, нямецкую, літоўскую, эстонскую, чэшскую, англійскую мовы.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ